

ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КРИЗИ «СЕРЕДИНИ
НАВЧАННЯ» У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ**

Дипломна робота з психології
(освітньо-кваліфікаційний рівень «Бакалавр»)
студентки **4** курсу **46** групи
галузі знань:
0301 Соціально-психологічні науки
напряму підготовки:
6.030102 Психологія
Малахової Анни Володимирівни

Науковий керівник:
кандидат філософських наук, доцент
Пирог Ганна Володимирівна

м. Житомир – 2016 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ КРИЗИ «СЕРЕДИНИ НАВЧАННЯ» У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ	
1.1. Психологічний аналіз криз професійного становлення.....	6
1.2. Психологічні кризи студентського віку.....	9
1.3. Психологічні особливості кризи «середини навчання» у студентів-психологів.....	14
Висновки до I розділу.....	17
РОЗДІЛ II. МЕТОДИ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ	
2.1. Методичні підходи до організації емпіричних досліджень професійного становлення.....	19
2.2. Методика та організація дослідження кризи «середини навчання» у студентів-психологів.....	20
Висновки до II розділу.....	25
Розділ III. ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ КРИЗИ «СЕРЕДИНИ НАВЧАННЯ» У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ.	
3.1. Дослідження «Професійного шляху» студентів-психологів».....	26
3.2. Дослідження мотивів навчальної діяльності студентів-психологів.....	32
3.3. Дослідження навчального стресу студентів-психологів.....	29
Висновки до III розділу.....	40
ВИСНОВКИ	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	43
ДОДАТКИ.....	47

ВСТУП

Актуальність дослідження. Криза є переломним етапом у житті особистості, границею між старим і новим досвідом, перехід з одного стану в інший. Вже під час навчання у вищому навчальному закладі студенти часто задумуються над тим, чи вірно вони зробили вибір, обравши дану спеціальність, який сенс навчання і здобування професії, особливо, якщо вони не уявляють себе саме в цьому напрямі та не бачать особливих перспектив фінансового зростання в подальшому. Все це може призводити до життєвих криз, розчарувань, стресів.

Вивченню життєвих криз особистості присвячені роботи Н.Хазратової, И.Кона, Т.Титаренко, І.Кравченко, Г.Шихі, Ф.Василюка та інших.

Теоретичну основу досліджень кризи як особливості становлення соціально-професійної зрілості майбутніх психологів склали фундаментальні дослідження праць вітчизняних та зарубіжних психологів: професійне самовизначення та професійні кризи (Д.Леонт'єв, Є.Климов, Є.Шелобанова, С.Чистякова, Н.Пряжніков та ін.); основні ідеї про виникнення і розвиток життєвих криз особистості (Д.Ельконін, С.Рубінштейн, Л.Виготський, А.Запорожець, Е.Зеєр та ін.); теоретичні положення про вибір професії, про психологічні особливості студента та студентського віку (Л.Столяренко, А.Бодальов та ін.).

Багатьма вченими розглянута проблема криз професійного становлення, але потребують додаткових досліджень особливості протікання професійних криз в окремих вікових та професійних категоріях, зокрема студентів-психологів. Саме в період «середини навчання» студенти мають зміни уявлень щодо обраної професії, тому дослідження цієї проблеми являється важливим.

Об'єкт дослідження: кризи професійного становлення у студентському віці.

Перемет дослідження: психологічні особливості кризи «середини навчання» у студентів-психологів.

Мета: визначити психологічні особливості кризи «середини навчання» у студентів-психологів.

Гіпотеза: криза «середини навчання» у студентів-психологів пов'язана зі змінами в професійній мотивації та проявляється в підвищеному рівні стресу.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукову літературу з проблеми криз професійного становлення.
2. Визначити методи дослідження кризи «середини навчання» у студентів-психологів.
3. Розглянути особливості кризи «середини навчання» у студентів-психологів.

Методологічні та теоретичні основи дослідження. Теоретичну основу дослідження кризи «середини навчання» як особливості становлення соціально-професійної зрілості майбутніх психологів склали фундаментальні праці вітчизняних та зарубіжних психологів, присвячені професійному самовизначенню та професійним кризам, зокрема погляди про вікові кризи (Л.Виготський, Д.Еріксон, А.Леонтьєв); кризи професійного становлення (Е.Зеер, Н.Пряжніков, Н.Хазратова); особливості життєвих криз (І.Бех, Ж.Марш, В.Рибалка).

Методи та організація дослідження. Дослідження психологічних особливостей кризи «середини навчання» як кризи професійного становлення студентів-психологів проводилося за допомогою психобіографічного методу (методика Г.В.Пирог «Професійний шлях»), методики «Вивчення мотивів навчальної діяльності студентів» А.А.Реана, В.А.Якуніна, а також тесту на виявлення навчального стресу Ю.В.Щербатих.

Надійність і вірогідність. Надійність і вірогідність дослідження забезпечувалися репрезентативністю вибірки (20 осіб), застосування методів, релевантних меті і завданням дослідження, поєднанням кількісного та якісного аналізу, використанням методів математичної статистики.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягають у тому, що уточнено та поглиблено знання про прояви криз професійного становлення у студентському віці, зокрема кризи «середини навчання» у студентів-психологів.

Практичне значення. Отримані в результаті виконання дипломної роботи дані про те, що період середини навчання студентів-психологів супроводжується стресом, страхом перед майбутнім та зміною навчальної мотивації можуть бути використані психологами та викладачами для створення програм, які сприятимуть зниженню негативних переживань та конструктивному подоланню студентських криз.

Апробація роботи. Основні результати дипломної роботи були представлені на студентській науковій конференції.

Публікації. Основний зміст та результати дослідження викладено у 1 студентській публікації.

Структура та обсяг дипломної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, 8 додатків (на 12 сторінках), списку використаних джерел, що нараховує 43 найменувань (на 3 сторінках). Загальний обсяг становить 58 сторінок друкованого тексту, з них 42 основного тексту. Робота містить 7 рисунків, 6 таблиць.

РОЗДІЛ III. ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ КРИЗИ «СЕРЕДИНИ НАВЧАННЯ» У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

3.1. Дослідження критичних подій у професійному становленні студентів-психологів

Вивчення критичних подій у професійному становленні студентів-психологів за методикою «Професійний шлях» дало наступні результати (див. табл.3.1).

Таблиця 3.1

Професійно зумовлені критичні події

Вік	Подія	Частота	Загальна кількість подій
(шкільний період і 1 курс)	ЗНО	3	17
	Почав навчання у ВНЗ	2	
	Перша сесія	6	
	Практика	6	
2 курс	Перша курсова	6	8
	Робота в кол-центрі	1	
	Волонтерство	1	
3 курс	Проведення діагностичної роботи (в школі, ДНЗ)	8	18
	Експеримент	5	
	Курсова	5	

Серед найважливіших подій, які відбувалися на протязі 17-18 років, студенти виділили першу сесію та практику (по 6 студентів). 3 студенти позначили як найважливішу подію ЗНО, а 2 студенти - «начало навчання у ВНЗ».

На період 2 курсу більшість студентів позначили як найважливішу подію написання курсової роботи. По одному досліджуваному вказали роботу в кол-центрі та волонтерство.

Серед найважливіших подій 3 курсу більшість (8 студентів) виділили проведення діагностичної роботи з дітьми в школі, ДНЗ. 5 студентів відмітили складання експерименту та 5 – написання курсової роботи.

Узагальнення даних про емоційний фон кожної події, труднощі цього періоду і способи їх подолання (див. Додаток А) дозволяють описати особливості переживання криз професійного становлення досліджуваними.

Основна подія шкільного періоду 17 років – ЗНО, – викликала у досліджуваних тривогу, супроводжувалась труднощами, такими як нестача часу та важка підготовка, але завершення було успішне.

Події студентського періоду 1 курсу (початок навчання у ВНЗ, перша сесія) пов'язані і з позитивним (піднесеним), і з негативним («було страшно...») емоційним фоном. Студенти вказали на те, що було важко запам'ятати аудиторії та не усвідомлювали, чого вони тут знаходяться. Підсумок цих подій оцінювався позитивно: «не все так страшно», «задоволення від свободи», «все було добре».

Така подія 1-го курсу, як практика, пов'язана з позитивним і негативним емоційним фоном. Студенти вказали на те, що було важко у написанні діалогу, сприйнятті нової інформації та у спілкуванні з психологом. Підсумок даної події оцінювався позитивно: «написання звіту» та «отримання навичок у спілкуванні з дітьми шкільного віку».

Основна подія 2-го курсу – написання курсових робіт, – викликала у досліджуваних тривогу, стурбований стан та негативні відчуття. Вона

супроводжувалася труднощами, такими як нестача часу, нерозуміння матеріалу, неспівпадіння результатів і відзначилася різними підсумками: для одних завершилося все успіхом, а для інших виникало небажання виконувати роботу даного виду.

Події 18 років, які відбувалися за межами ВНЗ, а саме робота в кол-центрі та волонтерство, студенти описували як важкі (у спілкуванні), але ці події відзначилися для досліджуваних позитивним емоційним фоном. Підсумок подій завершився «професійним зростом».

Основні події середини навчання (3 курсу) – складання експерименту та написання курсової роботи, – викликали у досліджуваних негативні емоції. Вони супроводжувалися труднощами: нестача часу, відсутність на парах, недостатньо досвіду, мала кількість навичок написання наукових робіт та виступу перед аудиторією. Завершення подій для студентів відзначилось по-різному – більшість почала негативно ставитися до навчання у ВНЗ («небажання писати роботу» даного виду, «краще купити її»), а для інших закінчилося все добре.

Діагностична робота з дітьми, проведення дослідження в школі та ДНЗ (події 3 курсу) пов'язані з позитивним (піднесеним) та негативним (пригніченим) емоційним фоном. Супроводжувалися труднощами у здачі, у правильності постановки питань дитині, у знаходженні правильного підходу до дітей та налаштуванні емоційного контакту з ними, «не в змозі дотягнути оцінку до відмінно». Підсумок подій оцінювався як негативними переживаннями, так і позитивними емоціями («вдалий»), («пройшло все добре») та здачею звітів.

Отже, за результатами дослідження було визначено, що у досліджуваних на період 17 років найбільш значними подіями були здача іспитів та вступ до ВНЗ. На період навчання на 2 и 3 курсі ВНЗ в якості найбільш значних подій студенти виділяють написання курсових робіт та складання експерименту.

На основі отриманих нами результатів можна сказати, що найбільше подій студенти виділили саме на період середини навчання, а саме складання та написання наукових робіт. Студенти характеризують ці завдання як складні, що призводять до формування професійних навичок, професійного зросту, значних переживань, а у деяких до втрати інтересу до подальшого навчання за спеціальністю.

3.2. Дослідження мотивів навчальної діяльності студентів-психологів

На основі вивчення мотивів навчальної діяльності студентів-психологів за тестом Ю.В. Щербатих були отримані наступні дані (див. рис. 3.1).

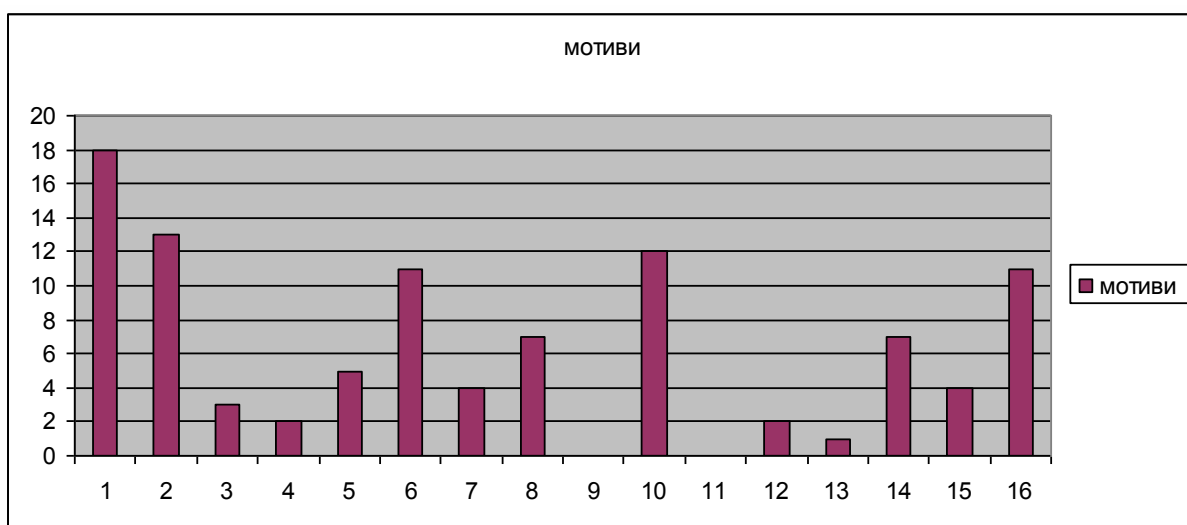

Рис. 3.1 Мотиви навчання студентів-психологів

Таблиця 3.2

Мотивація навчання студентів-психологів

	Мотиви	Вибір студентів, у%
--	--------	---------------------

1	Стати високо кваліфікаційним спеціалістом	90%
2	Отримати диплом	65%
3	Забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності	60%
4	Отримати інтелектуальне задоволення	55%
5	Отримати глибокі і міцні знання	55%
6	Не запускати предмети навчального циклу	35%
7	Добитися схвалення батьків і оточуючих	35%
8	Постійно отримувати стипендію	25%
9	Успішно навчатися, здавати екзамени на добре та відмінно	25%
10	Бути постійно готовим до чергових занять	20%
11	Уникнути осуду батьків і оточуючих	20%
12	Успішно продовжити навчання далі	15%
13	Досягнути повагу викладачів	10%
14	Бути прикладом для одногрупників	5%
15	Не відставати від однокурсників	-
16	Виконувати педагогічні вимоги	-

На думку студентів-психологів, головними мотивами (див. табл. 3.2) є стати високо кваліфікаційним спеціалістом, отримати диплом.

Отже, наявність двох протилежних лідируючих мотивів говорить про те, що група поділилася на тих, хто прагне навчитись, тобто стати високо кваліфікаційним спеціалістом, та тих, кому потрібен кінцевий результат, тобто диплом.

Наступним за результатами студенти відмітили мотив «забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності», що свідчить про те, що студенти переймаються, якими вони будуть хорошими фахівцями у майбутньому.

Наступний по вагомості мотив – отримати глибокі та міцні знання, отримати інтелектуальне задоволення. Ці мотиви не далеко відстають від найвагоміших мотивів, тобто великий відсоток студентів прагне придбати саме знання. Це свідчить про правильну мотивацію студентів.

Однакову кількість студентів вибрали два наступні мотиви, це – не запускати предмети навчального циклу та добитися схвалення батьків і оточуючих. Обидва мотиви не є найкращими в професійному навчанні, тому при першому випадку студентам соромно бути гіршими ніж інші, тому вони прагнуть не запускати вивчення предметів, в другому випадку цей відсоток студентів мотивує своє навчання перш за все бажанням батьків, щоб він тут вчився.

Наступний мотив – постійно отримувати стипендію, це свідчить про те, що студент навчається за ради того, щоб отримати стипендію. Інша група студентів відмітили «бути постійно готовим до чергових занять», «уникнути осуду батьків і оточуючих». Спираючись на те, що вони знаходяться на низькому рівні, це свідчить, що мотиви не такі значні, як вище перераховані. Перед останнє місце в нашій таблиці зайняли мотиви «успішно навчатися, здавати екзамени на добре та відмінно», це свідчить про те, що дані студенти прагнуть гарних оцінок значно більше, ніж міцних знань. Останні в таблиці мотиви – досягти повагу викладачів та бути прикладом для одногрупників. Це свідчить про те, що ця студенти

зовсім не прагнуть отримати знання, для них важливіше бути визнаним серед викладачів та одногрупники.

Жодним студентом не були відмічені такі мотиви, як «не відставати від однокурсників», «виконувати педагогічні вимоги».

Отже, на основі аналізу результатів дослідження за методикою можна зробити такі висновки: студенти даної групи розділились у мотивації навчання, тобто половина групи прагне навчатись, отримувати знання, інтелектуальне задоволення, стати високо кваліфікованими спеціалістами, продовжити подальше навчання, та в майбутньому допомагати людям, та мати пошану від оточуючих. А інша половина навчається лише для того, щоб отримати диплом, стипендію, щоб отримати схвалення від батьків та оточуючих, після закінчення вузу працювати де завгодно, тільки не по професії.

3.3. Дослідження навчального стресу студентів-психологів

На основі вивчення навчального стресу студентів-психологів за методикою Ю.В. Щербатих були отримані наступні дані (див. Рис. 3.2).

Рис. 3.2 Причини виникнення стресу

Таблиця 3.3

Причини виникнення стресу у студентів-психологів

№	Прояви стресу	Результати, max = 10 б.
1	Велике навчальне навантаження	7,85
2	Страх перед майбутнім	6,2
3	Суворі викладачі	5,65
4	Проблеми в особистому житті	5,35
5	Небажання вчитися або розчарування в професії	4,95
6	Незрозумілі нудні підручники	4,75
7	Зайве серйозне ставлення до навчання	4,75
8	Сором'язливість	4,75
9	Не регулярне харчування	4,65
10	Невміння правильно організувати свій режим дня	4,5
11	Невміння правильно розпоряджатися обмеженими фінансами	3,8
12	Відсутність підручників	3,7
13	Проблеми спільного проживання з іншими студентами	2
14	Конфлікт в групі	2

Отже, основними причинами стресу студенти вважають навчальне навантаження і страх перед майбутнім. Найменше студентів хвилює проблема спільного проживання з іншими студентами, конфлікт в групі.

Середній показник екзаменаційного хвилювання в групі – **6** (див. рис.3.3 і Додаток Г). Це трохи більше норми, можливо пов'язано з однією з популярних причин стресу «страх перед майбутнім».

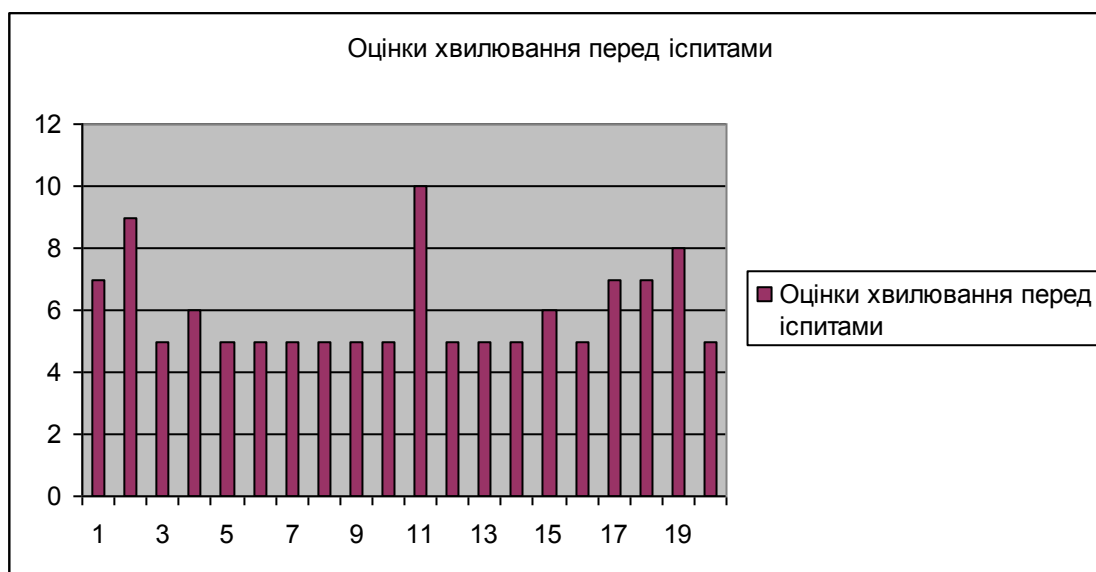

Рис. 3.3 Оцінки хвилювання перед іспитами

Рівень постійного стресу за останні 3 місяці навчання значно зменшився у 2 студентів (10%); незначно зменшився у 6 студентів (30%); не змінився у 7 студента (35%); незначно зріс у 3 студентів (15%); значно збільшився у 2 студентів (20%) (див. рис.3.4).

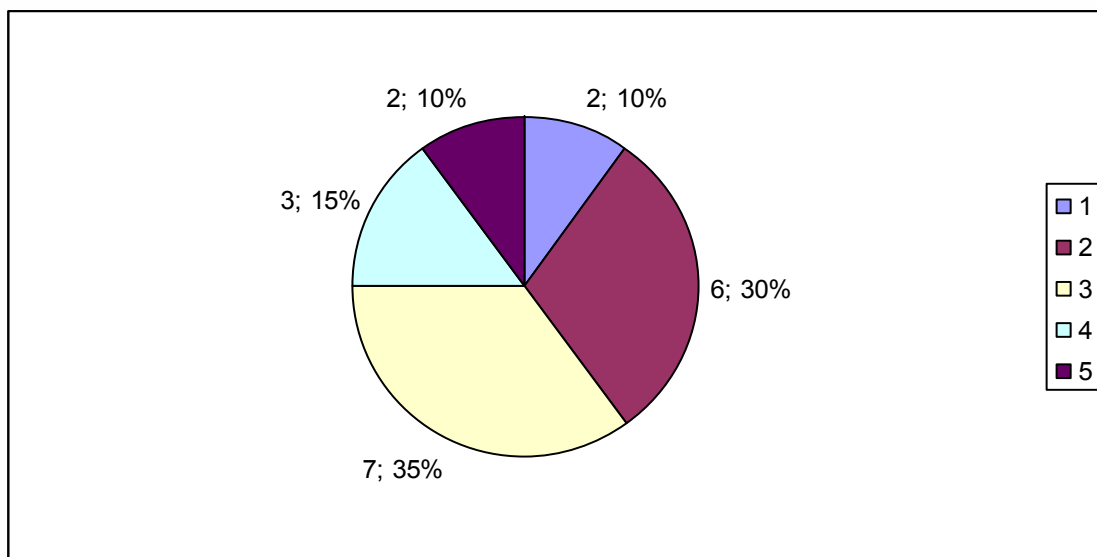

Рис.3.4. Рівень стресу

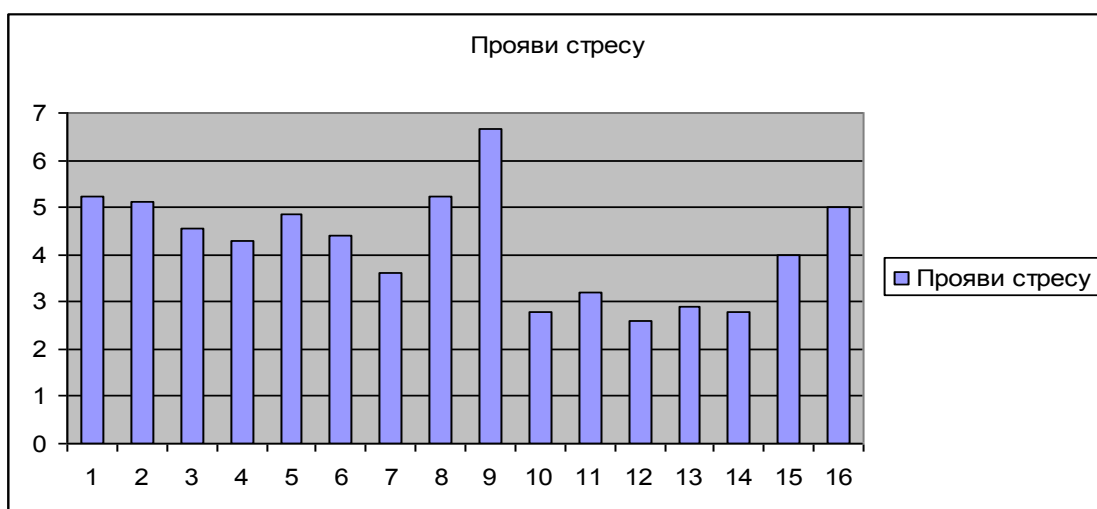

Рис. 3.5. Прояви стресу

Проявляється стрес в групі, в основному, на психологічному рівні, що позначається на поганому сні, нестачі часу, відчутті безпорадності, неможливості впоратися з проблемами, неможливості позбутися сторонніх думок, зниженні працездатності студентів. Біологічні ознаки прояви стресу в малих кількостях (див. рис. 3.5 і табл. 3.6).

Таблиця 3.4

Прояви стресу у студентів-психологів

№	Прояви стресу	Результати, max = 10 б.
1	Поганий сон	6,65
2	Відчуття безпорадності, неможливості справитися з проблемами	5,25
3	Поспіх, відчуття постійної нестачі часу	5,25
4	Неможливість позбавлення від сторонніх думок	5,1
5	Низька працездатність, підвищена стомлюваність	5
6	Поганий настрій, депресія	4,85
7	Підвищена відволікання, погана концентрація уваги	4,55
8	Страх, тривога	4,4
9	Дратівливість, образливість	4,3
10	Головні болі	4
11	Втрата впевненості, зниження самооцінки	3,6
12	Прискорене серцебиття, болі в серці	3,2
13	Проблеми з шлунково-кишковим трактом	2,9
14	Напруга й тремтіння м'язів	2,8
15	Порушення соціальних контактів, проблеми в спілкуванні	2,8
16	Утруднене дихання	2,6

Основним способом зняття стресу є прогулянки на свіжому повітрі, сон та спілкування з друзями або з коханою людиною (використовують 15% опитаних). Радує те, що алкоголь, сигарети, наркотики в якості прийому зняття стресу в групі практично не використовуються (див. табл. 3.5).

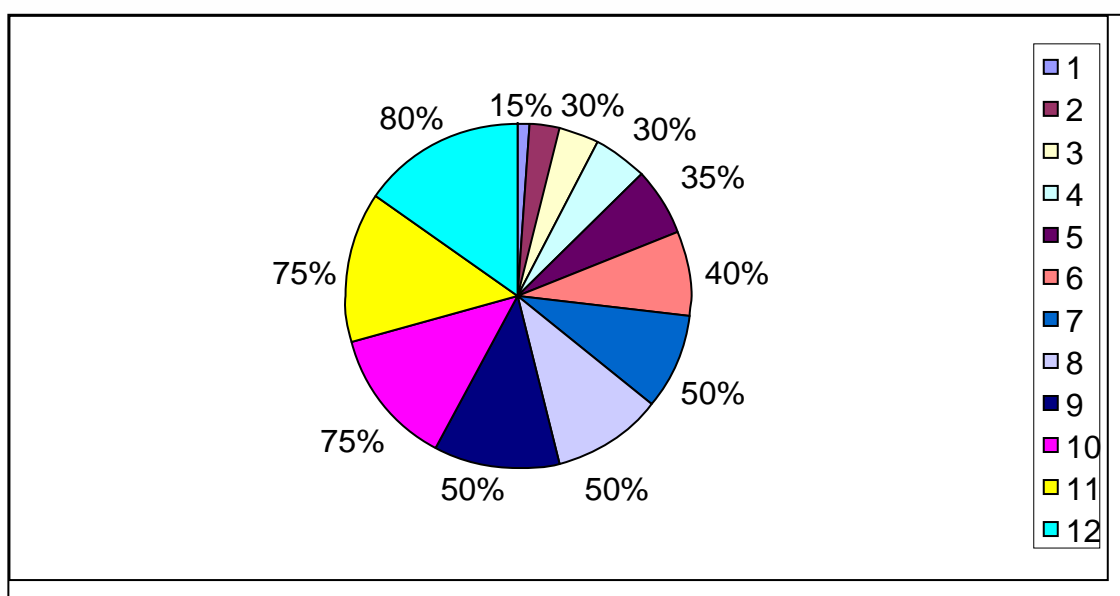

Рис.3.5 Прийоми зняття стресу

Таблиця 3.5

Прийоми зняття стресу студентами-психологами

Спосіб зняття стресу	Вибір студентів, у%
Прогулянки на свіжому повітрі	80%
Сон	75%
Спілкування з друзями або коханою людиною	75%
Смачна їжа	50%
Перерва в роботі чи навчанні	50%

Фізична активність	50%
Хобі	40%
Сигарети	35%
Секс	30%
Алкоголь	30%
ТБ	15%
Наркотики	-

З біологічних ознак прояви стресу можна виділити прискорене серцебиття і різні болі. Інші ознаки присутні у меншій частини студентів (див. табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Ознаки прояву стресу

Ознака прояви стресу	Вибір студентів, у%
Прискорене серцебиття	70%
Головні чи інші болю	60%
Скутість, тремтіння м'язів	40%
Утруднене дихання	35%
Сухість у роті	35%

Отже, у студентській діяльності стрес являє собою повсякденні перевантаження, пов'язані з особливостями стрес навчання у ВНЗ, які надають безпосередні та незалежні ефекти на самопочуття і психічні або соматичні функції.

На теперішній час для студента стрес є знайомим явищем, тому, що студент стикається та бореться з повсякденними труднощами.

За результатами нашого дослідження ми визначили, що основними причинами стресу у студентів є навчальне навантаження і страх перед майбутнім. Все це призводить до депресії, поганого сну та поганої концентрації уваги. Найчастіше студенти відновлюють сили прогулянками на свіжому повітрі, міцним сном та спілкування з друзями або з коханою людиною.

Висновки до III розділу

На основі аналізу за результатами дослідження професійних подій, мотивів навчання та навчального стресу ми виділили труднощі та кризові моменти на період «середини навчання» у студентів-психологів. Виявили, що період середини навчання, який супроводжується написанням наукових робіт, студенти вважають складним і важким. Навчальне навантаження та страх перед майбутнім викликають стрес. В цей період має місце усвідомлення і уточнення навчальних інтересів і, внаслідок цього, зміна навчальної мотивації. Половина групи має зовнішню мотивацію щодо навчання – отримання диплому, а інша половина має внутрішню мотивацію – прагнення стати високо кваліфікованим спеціалістом.

ВИСНОВКИ

В роботі «Психологічні особливості кризи «середини навчання» у студентів-психологів» здійснений теоретичний аналіз з проблем криз професійного становлення, криз студентського віку та криз середини навчання.

1. Кризи є переломним моментом у житті особистості. Вже під час навчання у ВНЗ студенти задумуються над тим, чи правильно вони зробили свій вибір, обравши дану спеціальність, чи є сенс у подальшому навчанні.

Дослідження кризи як особливості становлення соціально-професійної зрілості майбутніх психологів розглядається в ряді праць вітчизняних та зарубіжних психологів: професійне самовизначення та професійні кризи (Д. Леонтьєв, Є. Климов, Є. Шелобанова, С. Чистякова, Н. Пряжніков та ін.); основні ідеї про виникнення і розвиток життєвих криз особистості (Д. Ельконін, С. Рубінштейн, Л. Виготський, А. Запорожець, Е. Зеєр та ін.); теоретичні положення про вибір професії, про психологічні особливості студента та студентського віку (Л. Столяренко, А. Бодальов та ін.).

2. Проблема кризи «середини навчання» передбачає застосування методів, які є ефективними для здійснення мети і завдань дослідження. Доцільним для нашого дослідження кризи «середини навчання» у студентів-психологів є використання біографічного методу, а саме методики «Професійний шлях» (Г. Пирог), яка дозволяє визначити етапи професійного розвитку; кризи професійного становлення нормативного, ненормативного характеру та особливості переживання криз і способи їх подолання. Також були використані методика вивчення мотивів навчальної діяльності (А.А. Реана, В.А. Якуніна), яка дозволяє вивчити комунікативні, професійні, навчально-пізнавальні та соціальні мотиви,

мотиви творчої самореалізації, уникнення невдачі і престижу, та тест на виявлення навчального стресу, розроблений Ю.В. Щербатих, який дозволяє визначити основні причини, прояви навчального та основні прийоми зняття стресу студентів.

3. У третьому розділі «Особливості кризи «середини навчання» у студентів-психологів» проведений аналіз результатів дослідження професійних подій, мотивів навчання та навчального стресу. Виділено та проаналізовано труднощі та кризові моменти на період «середини навчання» у студентів-психологів. Виявили, що період середини навчання, який супроводжується написанням наукових робіт, студенти вважають складним і важким. Навчальне навантаження та страх перед майбутнім викликають стрес. В цей період має місце усвідомлення і уточнення навчальних інтересів і, внаслідок цього, зміна навчальної мотивації. Половина групи має зовнішню мотивацію щодо навчання – отримання диплому, а інша половина має внутрішню мотивацію – прагнення стати високо кваліфікованим спеціалістом.

Отже, отриманні дані свідчать про те, що певні припущення підтвердились, а саме – криза «середини навчання» у студентів-психологів пов'язана зі змінами в професійній мотивації та проявляється в підвищеному рівні стресу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – Л.: ЛГУ, 1968. – 338 с.
2. Ананьев Б.Г. До психофізіології студентського віку. // Сучасні психологічні проблеми вищої школи. - Л., 1974. - Випуск 2. – 45с.
3. Афоньшина И.В., Яцунова Е.Б. Изучение синдрома эмоционального выгорания у студентов на разных ступенях обучения // Психология человека в современном мире. Т. 4 / Под ред. А. Л. Журавлева, Е. А. Сергиенко, В. В. Знакова, О. И. Александрова. М., 2009.- 430с.
4. Беспалько И. Г. Проективные методы / И. Г. Беспалько, И. Н. Гшъяшева // Методы психологической диагностики и коррекции в клинике. - 1983. - С. 116-144.
5. Бех І. Д. Категорія становлення в контексті розвитку «образу Я» особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1992. – № 3. – С. 9-21.
6. Бодалева А.А. Рабочая книга практического психолога: Пособие для специалистов, работающих с персоналом / Под ред. А. А. Бодалева, А. А. Деркача, Л. Г. Лаптева. — М.: Изд-во Института Психотерапии, 2006. - С. 640 .
7. Варбан Є.О. Стратегії і прийоми психологічного подолання життєвих криз особистості / Є. О. Варбан // Практична психологія та соціальна робота. 1998. № 8. С. 7-9.
8. Василькова О.И, Васильков В.Н. Кризисы на жизненном пути молодежи: современное социально-психологическое измерение. – Донецк, Каштан, 2006. – 362с.
9. Волков Б.С. Основи професійної орієнтації: навч. Посібник для вузів / Б.С. Волков .- М.: Академічний Проект, 2007.-333с.
10. Деркач, А.А. Формирование образовательной среды для достижения профессионального успеха / А.А. Деркач. – М.: РАГС, 2007. - 80 с.

11. Диагностики эмоционально-нравственного развития / Ред. и сост. И.Б.Дерманова. — СПб.: Издательство «Речь», 2002. С.124–126.
12. Доній В.М. Життєві кризи особистості. - К.,1998. - С.226
13. Занюк С. Психологія мотивації: Навч. посібник. — Київ: Либідь, 2002. — 304 с.
14. Зеер Э. Ф. Психология профессий. — Екатеринбург, 1997. - 345с.
15. Зеер Э. Ф., Сыманюк Э. Э. Кризисы профессионального становления личности // Психологиче-ский журнал. 1997. № 6. — 556с.
16. Иванова Е. Основы психологического изучения профессиональной деятельности. — Москва: Изд-во Московского университета, 1987. — 208 с.
17. Крюкова Т.Л., Куфтяк Е.В. Опросник способов совладания (адаптация методики WCQ) / Журнал практического психолога. - М. : 2007. № 3. - С. 93-112.
18. Канаева Н. А. Кризисы, их роль в профессиональном становлении личности // Канаева Н. А. Кризисы, их роль в профессиональном становлении личности // Психология: традиции и инновации: материалы междунар. науч. конф. (г. Уфа, октябрь 2012 г.). — Уфа: Лето, 2012. — С. 67-71.
19. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. — Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. — 512 с.
20. Кочнева Л. В. Развитие самосознания студентов как условие оптимизации профессиональной подготовки в вузе // Вестник Моск. Гос. областного ун-та. Серия «Психологические науки». -№3. - 2007. — 365с.
21. Крюкова Т.Л., Куфтяк Е.В. Опросник способов совладания (адаптация методики WCQ) / Журнал практического психолога. М.: 2007. № 3 С. 93-112
22. Лапкин М.М., Яковлева Н.В. Мотивация учебной деятельности успешности обучения студентов в вузе//Психологический журнал. Т. 14. 1996. № 4.- 457с.

23. Малкина-Пых И.Г. Возрастные кризисы взрослости: Справочник практического психолога. – М., ЭКСМО, 2005. – 416с.
24. Марш Ж. Вікова та педагогічна психологія: Навчальний посібник / О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. - К.: Просвіта, 2001. - 416с., с. 233-259.
25. Мещарякова И.А., Иванова А.В. Проблемное поле и переживание студентов // Психологическая наука и образование. 2004 №2. – С. 5-10.
26. Пилипенко Н.М. Вплив кризи професійного становлення на саморозвиток особистості //Педагогіка і психологія. - 2005. - № 2. - С. 116-126.
27. Пирог А. Профориентация и профотбор : Учебно-методическое пособие для школьных психологов, классных руководителей – слушателей курсов повышения квалификации в системе последипломного образования и студентов специальности «Психология» / А. Пирог. – Севастополь : Рибэст, 2008. – 131 с.
28. Пирог А. Основные проблемы совершенствования профориентационной работы школьных психологов в системе последипломного образования / А. Пирог // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. праць – Вип. 7. / Ред. кол. : В.В.Олійник (гол.ред.) та ін. – К. : Геопринт, 2008. – С. 209-216.
29. Попик І. Проблеми взаємостосунків з протилежною статтю в студентські роки,або "криза злиття"// Особистісні кризи студентського віку:Зб. Наук.статей/За ред. Т.М.Титаренкою - Луцьк, 2001. -112 с.
30. Пряжников Н.С., Пряжникова Е.Ю. Психология труда та человеческого достоинства. - М, 2001.- 480 с.
31. Психологическая наука и образование. 2007. № 4. - 543с.
32. Рєпнова Т.П. Феномен емоційної зрілості і кризи розвитку //Практична психологія та соціальна робота. - 2004. - № 5. - С. 77-79; Практична психологія та соціальна робота. - 2004. - С. 54-63.

33. Рибалка В. В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників : Монографія / В. В. Рибалка ; за ред. Г. О. Балла. – К. : Академія педагогічних наук України, 1998. – 160 с.
34. Родыгина У. С. Психологические особенности профессиональной идентичности студентов //
35. Сыманюк Э.Э. Психология профессионально-обусловленных кризисов. - М., 2004.-320с.
36. Титаренко Т.М. Особистісні кризи студентського віку: 36.наук. ст. /Відп. ред. Т.М. Титаренко. -Луцьк: Ред.-вид. відділ «Вежа» Волинського держ. ун-туім. Лесі Українки, 2001.-110с.
37. Фонарев А. Р. Формы становления личности в процессе ее профессионализации / А. Р. Фонарев // Вопросы психологии. - 1997. - № 2. - С. 88-93.
38. Хазратова Н. Психологічні проблеми та особистісні кризи студентського віку// Особистісні кризи студентського віку:36. Наук.статей/За ред. Т.М.Титаренкою – Луцьк, 2001. –С.14
39. Шихи Г. Возрастные кризисы: Ступени личностного роста. -СПб.: Ювента, 1999.-434 с.
40. Эриксон Э. Детство и общество. — СПб., 2000. — 432.
41. Якунин В.А. Психология учебной деятельности студентов. - М.-С.-Пет., 1994. - 148 с.
42. Super D. E. A theory of vocational development / D. E. Super // American Psychologist. - 1953. - V. 8 - P. 185-190.
43. Shcherbatykh Y. The impact indicators of the higher nervous activity of students on the character of the exam stress // Journal of GNI them. Pavlova. - 2000. - № 6. - S. 959-965.
44. Эрыkson E. Ydentychnost: Yunost 's crisis / Eric Эрыkson. - М., 1996.- 344 с